

O'zbek xalq dostonlari

“SHARQ” NASHRIYOT-MATBAA AKSIYADORLIK
KOMPANIYASI BOSH TAHRIRIYATI
TOSHKENT — 2006

Aytuvchi: **Rahmatulla shoir Yusuf o'g'li**

Nashrga tayyorlovchilar:

To'ra Mirzayev va Zubayda Husainova

T a h r i r h a y ' a t i:

Omonulla Yunusov (hay'at raisi), Ahror Ahmedov (hay'at raisi o'rinbosari), Mamatqul Jo'rayev, Erkin Malikov (hay'at kotibi), To'ra Mirzayev, Abiir Musoqulov, Muhammadali Qo'shmoqov, Shomirza Turdimov, Ibodulla Shoymardonov

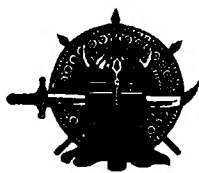
R a s s o m:

Temur Sa'dullayev

Go'ro'g'li: O'zbek xalq dostonlari / Aytuvchi Rahmatulla shoir Yusuf o'g'li; Tahrir hay'ati: O. Yunusov, A. Ahmedov, M. Jo'rayev va boshq./ Rassom T. Sa'dulla. — T.: Sharq, 2006. — 448 b.

“Go'ro'g'li” turkumi dostonlari yuzga yaqin xilma-xil mazmundagi asarlarni o'zida birlashtirgan ulkan silsiladir. Xalq baxshilari bu turkumga kiruvchi dostonlarni sevib kuylab kelganlar. Ushbu jildga Rahmatulla shoir Yusuf o'g'lidan yozib olingan 27 doston kiritildi. Ularda afsonaviy xalq qahramonining tug'ilishi, uning bahodirona yoshligi, jasoratlarga to'la hayoti, ozodlik o'lkasi — Chambil shahrining bunyod etilishi, asrandi farzandlar — Hasanxon va Avazxonlarning Chambilga keltirilishi, ularning bahodirliklari turli-tuman sarguzashtli voqealar girdobida tasvirlanadi. Dostonlar qahramon va sevimli yor sadoqati, ota-ona va farzand burchi, birodarlik va do'stlik, ona yurtga muhabbat masalalaridan bahs etadi. Har bir doston badiiy mukammalligi va jozibadorligi bilan kitobxonni o'ziga jalb eta oladi.

BBK 82.3(SU)

OYGULQIZNING VAFOTI

O ygulqiz Nuralidan so'ng Gulanorni to'qqan edi'. Shuytib, Nuraliga ergashib, Gulonor ham yo'rtmoch bo'lib, o'ynab yuradigan bo'lib qoldi. Nurali olti yashar, Gulonor bo'lsa uch yashar edi. Ikki akali-ukalilar Chambilning dalalarida qush uya qidirishib, lola-qizg'aldoq, lola-javg'oshin terishib, o'ynab yurar edilar.

Oygulqizning ham o'ziga yarasha ta'rifi bor edi. Go'ro'g'li sulton Oygulqizni Xurosondan keltirgani-da, Oygulqiz hushiga kelib: "Odamzoddan emas, yo maloika, yo hur bo'lsa kerak", — deb Og'a Yunus parining nihoyatda go'zalligiga qoyil qolib, unga tan bergan edi. Ammo Misqol pari bilan Og'a Yunus parilar go'zallikda, aql-u farosatda xuddi ikkovi azalda bir qolip bilan yaratilganday edilar. Shuytib, Yunus, Misqol parilarning ikkovini ikkovi bir kishiday hisoblasa bo'lur edi. Agarchi, uzoqdan ko'rinishda Oygulqizdan go'zalga o'xshab ko'ringani bilan Oygulqizning ham bir o'zgacha latofati bor edi. Kelbatda, qaddu qomatda Oygulqizning hech kimdan kamligi yo'q edi. So'nggi vaqtlarda Avaz o'g'londa Oygulqizning ishq shunday kuchayib ketdiki, agar Avaz o'g'lon Oygulqizdan hafta uzoqlashguday bo'lsa, uyqusida elavrab, Oygulqiz, deb uyg'onib ketadigan bo'lib qoldi. Agar Oygulqizning oldida bo'lsa, hushi ham, boshi ham Oygulqiz, deb qoladigan bo'ldi. Muhabbat bobida Oygulqiz Avazxondan ham baland edi. Kunlardan bir kun Oygulqiz Avaz o'g'longa qarab, marg'ulini tarab, zulfin burab: "Ikkimizning bunchalik oshiq-ma'shuq bo'lib qolishimizdan yaxshilik chiqmas", — deb bir necha joydan timsol keltirib, shu so'zni aytdi:

Gohda qip-qizil bo'p yonib ketasan,
Bir meni deb ziyon suddan o'tasan,
Bunchalik sevishmak yomon bo'lmaymi,
Buyta bersang, bul boshimga yetasan.

Parvoz etsa, qush qanoti qiyoma,
Odam ham seningdek, yorim, suyama,
Endi buncha sevishlikni qo'yaylik,
Boqqan bilan oshiq ko'zlar to'yama?

Dunyo bir hiylagar, naqshin bo'yama,
Odamzodni o'z holiga qo'yama,
Muhabbatni ozaytaylik, bo'yingdan,
Sevishganlar sevishganman to'yama.

Ikkalamiz bog'lanishdik ko'p yomon,
Alomon-a, ayroliqdan alamon.

Avaz o'g'lon bu so'zni yoridan eshitib: "To'g'ri, Gulqizjon, sening bilganingni men ham bilaman, ammo nachora", — deb zor-zor yig'lab, yori Oygulqizga qarab, bir so'z dedi:

Qomatingdan qanday ko'ngil uzayin,
Sendan jannat hidi kelar, Gulqizjon,
Ruxsat ber, bog'ingdan gullar uzayin,
O'zingman dil orom olar, Gulqizjon.

Bu ishlardan hech yaxshilik kutmayman,
Ochilgan gulzorlar bo'lmaymi xazon.

Ko'ngil qursin lovillaydi, yonadi,
Ishqing maslik sharobidan sunadi,
Ko'z yumsam — ko'ngilda, ochsam — gulzorda,
Yarqirab jamoling naqshi enadi.

Bunday sevishlarni ozroq etaylik,
Bolalarning o'nib-o'sishin kutaylik,
Cho'rtta yomon bo'ldik, tovba qilaylik,
Boshqalarning odatini tutaylik.

Oygulqiz ko'p gapni oldin biladi,
Ko'nglimga har turli o'ylar keladi,
Bunchalik tarmashib qolgan sevgining
Oqibati, yorim, yomon bo'ladi.

Mehr qo'ydim bir mahluqo sanamga,
Ul mahluqo rohat berdi tanamga,
Agar boqsam, dil yugurtib olamga,
Faqat senga qaytib kelar, Gulqizjon.

¹ Boshqa baxshilar, jumladan, Ergash shoir dostonlarida Gulonor Nuralidan uch yosh katta tarzida tasvirlanadi. (*Nashrga tayyorlovchilar izoxi*).

Qanot qoqib kezdim arz-u samoni,
Kezishimdan qolmay pari makoni,
Seni deb unutdim Rasul xudoni,
Oqibati qanday bo'lar, Gulqizjon.

Tunov kun bir ajab qiziq tush ko'rdim,
O'ng qo'limda noskadini bo'sh ko'rdim,
Noskadini pachoqlagan tosh ko'rdim,
Shul tosh menga vahm solar, Gulqizjon.

Tushimda etigim teskari tushdi,
Tepamdan bir baliq uzun bo'p tushdi,
Uchib borib yerning bag'rini quchdi.
Ko'nglimni mushavvash qilar, Gulqizjon.

Bu so'zlarni aytar Avazday o'g'lon,
O'zingsan mehrimni tortgan mehribon,
Iloyo, bo'lg'in-da ko'p yillar omon,
Ka'bamsan, butimsan, ko'nglim Gulqizjon.

Avaz o'g'lon bu so'zni aytdi. Ul ofatijoni, chin mehriboni, yori qadrtoni Gulqizoy Avaz o'g'lonning bu so'zini eshitib, bul ham o'zining ko'rgan tushini aytib, zor-zor yig'lab, Avaz o'g'longa qarab, bir so'z dedi:

O'lmasin, yaxshilar hargiz o'lmasin,
Hech kimsa hasratda yig'lab qolmasin,
Sipohiga chap yoqqanday, Avazjon,
Qator ko'rgan tushlar to'g'ri bo'lmasin.

Banda hayron bo'lar taqdir ishiga,
Odamzod tushmagur kelmay hushiga,
Ko'rgan tushlaringdan qo'rqma, Avazjon,
Chap yoqar sipohi bo'lgan kishiga.

Men ham tush ko'ribman, oldim tutilmish,
Ikki qo'lim ko'ksimga band etilmish,

Qo'rqma xayoloti gapdan, Avazjon,
Ko'yilagin orqamdan chok-chok so'tilmish.

Uyqumdan uyg'onib keldim hushima,
O'zim ta'bir tuzdim ko'rgan tushima,
Baxtim kushod bo'lib, bollar ulg'ayib,
Ko'plar to'n op ketar kelib qoshima.

Har holda sevgini ozroq etaylik,
Ovunmoqqa har yumushga ketaylik,
Gulqiz aytar bugundan kay, Avazjon,
Uzoqlashib bo'lak-bo'lak yotaylik.

Oyguhqiz bu so'zni aytdi. Avaz o'g'lon ham Oyguhqizning bu so'zini eshitib, yorining maslahatiga ko'ndi. Shu bugundan keyin bo'lak-bo'lak tomda yotmoqchi bo'lib, xudoning o'zi sabr bersin, deyishib ko'nishdilar. Ammo shu kuni Oyguhqiz hali Avaz o'g'lonning quchog'ida edi. Shul kecha Avaz o'g'lon Oyguhqizning jamolini yana boshqacha, o'zining Oyguhqizga bo'lgan ishqini ham avvalgilaridan sarziyod ko'rdi. Oyguhqiz bilan oyning o'rtasida tafovut bo'lmay qoldi. Shul kechasi Avaz o'g'lon o'zining osmonda ekanini ham, zaminda ekanini ham bilolmay qoldi. Bu voqea Avaz o'g'longa xuddi bir sirday bo'ldi.

Asli Avaz o'g'lon bilan Oyguhqizning muhabbatiga falak rashk qilib, qora yer hasad qilgan edi. Zolim qora yer xudoga: "Bunday pokiza narsalar mening qo'ynimda yotishi kerak, uni tarbiya qilib saqlashga odamzoddan men a'loman", — deb munojot qilib, xudo ham yerning munojotini qabul qilib qo'ygan edi. Bu sirni xudo bilan qora yerdan boshqa hali hech kim bilmas edi.

Avaz o'g'longa xudo sabr ato qilib, Oyguhqizdan bo'lak tomda yotadigan bo'ldi. Oyguhqiz ham bolalari bilan alohida bir bo'lak tomda yotar edi. Shu oraliqda Oyguhqiz bir ko'tarilib, yetilib, novcha bo'lib ketdiki, hech qo'ying! Oyguhqizni ko'rganlar: "To'rt odamning jasadicha bor. Shunda ham juda bir go'zal kelin-da", — der edilar.

Ana shu vaqtlarda Chambilda madaniyat rivojlanib kelayotib, kun sayin bozorda yangicha buyumlar paydo bo'lar edi. Ko'p qatori Avaz o'g'lon ham yangicha buyumlarga havas qilib, pistoqi shikof olib, o'zi yotadigan xonaga keltirib qo'ygan edi. Bir kun Oyguhqiz bir fursat suhbatlashib chiqishni havas qilib qolib, Avaz o'g'lon yorining oldiga kirib, pistoqi shikofga ko'zi tushib, asli o'zidan xavotir olib yurgan, "Mabodo Avaz o'g'lon yorim mening dunyodan o'tishimni bilib, mening uchun tobut yo'ndirib kelib qo'ygan-

mikan?” — deb ozroq qo‘rqdi. Lekin qo‘rqanini Avaz o‘g‘longa aytmadi. Asli Oygulqiz ilgari tobutni ko‘rmaganligi uchun shunday bo‘ldi. Buni Avaz o‘g‘lon sezib: “Bu shikof degan narsa, ro‘zg‘orning ko‘p anjomlari shunda joy bo‘ladi. Qo‘rqma, bu sen o‘ylagan narsa emas, u narsani uyga olib kelib qo‘ymaydi”, — deb qo‘ya qoldi.

Alqissa, shu orada, qirq kun o‘tib ketdi. Asli Oygulqiz maloika sifat, valitob ayol edi. Bir kun o‘zidan o‘zi birdan to‘qqiz xil lazmatli taom qilib, Avaz o‘g‘lon yorining oldiga keltirib qo‘ydi. Buning ustiga, shu kuni to‘qqiz tandir non ham pishirdi. Bu hodisalarni ko‘rgan Avaz o‘g‘lon Oygulqizga qarab, bir so‘z dedi:

Har kungidan o‘zga bildim o‘zingni,
Oygulqiz, Oygulqiz, senga na bo‘ldi,
Menga degin yashirmasdan so‘zingni,
Oygulqiz, Oygulqiz, senga na bo‘ldi?

Bir nimadan, jonim, zehning koydimi,
Shunday qil deb yoki birov aydimi?
Mehnat kelib, senga uya qo‘ydimi,
Oygulqiz, Oygulqiz, senga na bo‘ldi?

Qirqma ko‘k choylarga to‘latding jomni,
Hozir etding to‘qqiz turli taomni,
Yashirmay so‘zlagin xullas kalomni,
Oygulqiz, Oygulqiz, senga na bo‘ldi?

Yulqinasan, yo‘lbars misol jur‘ating,
Negadir bunchalik kelmish g‘ayrating,
Yashirmasdan aytgin ichki niyating,
Oygulqiz, Oygulqiz, senga na bo‘ldi?

Oppoq qo‘ling osh-xamirga botirib,
Na qilursan bu nonlarni qotirib,
Qo‘yding o‘xshar aql-u hushing yitirib,
Oygulqiz, Oygulqiz, senga na bo‘ldi?

Ko‘zing uzra o‘ynar o‘tli hiloling,
Bu so‘zlarga hech kelmasin maloling,
Avazga bayon et yashirmay holing,
Oygulqiz, Oygulqiz, senga na bo‘ldi?

Shunda Oygulqiz o‘zida ro‘y berayotgan voqeani Avaz o‘g‘longa ochiq aytmay, bahona qilib, bir necha joydan timsol keltirib, Avaz o‘g‘lon yoriga qarab, bir so‘z dedi:

Yotib-yotib bir o‘y keldi o‘yimga,
Shunday hunar qilsam dedim, Bol Avaz,
Nondan oyna qildim aksi ro‘yimga,
Mohir naqqosh bo‘lsam dedim, Bol Avaz.

Kunlar orqasidan kunlar ham o‘tar,
Ikkun so‘ng shamolga bu nonlar qotar,
Nuraliman Gulnor suvga ivitar,
Shunday hunar qilsam dedim, Bol Avaz.

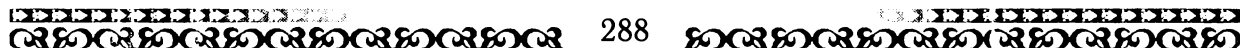
Ustalikman ulgu oldim bo‘yimdan,
Suv urdim nonlarga obi ro‘yimdan,
Bu ishlarni qildim o‘zlik rayimdan,
Shunday hunar qilsam dedim, Bol Avaz.

Palovning ustidan qildim qavurma,
Six kabobga qulaymi go‘sh t bavirma,
Ko‘p narsa qo‘shilgan ajabtavirma,
Mohir naqqosh bo‘lsam dedim, Bol Avaz.

O‘ng yuzimda xolim bordir bir dona,
Husn ziyatiga ul bir bahona,
Pishirgan nonimga qo‘shdim sedona,
Mohir naqqosh bo‘lsam dedim, Bol Avaz.

Chin xizmat har pilla chiqib haqlanar,
Bu laziz taomlar ko‘p vaqt saqlanar,
Xuroson bormoqqa Gulqiz choqlanar,
Shunday hunar qilsam dedim, Bol Avaz,

“Men ertaga Xurosonga qidirib, xesh-u taborlarimni bir ko‘rib kelsam, deyapman. Bu taom va nonlarni ustalik va naqqoshlik bilan pishirdim. Agar taomlar savisa, saal qizdirilsa, nonlar qotsa, saal ivitilsa, yana boshqa ko‘p shakllarni taomlarning buvida, ivigan nonlarning suvida ko‘rinadigan qilib qo‘ydim. U shakllarning nima ekanligini keyinchalik ko‘rib yurarsiz”, — deb Oygulqiz so‘zini tamom qildi. Ammo bu so‘zlarni eshitib, Avaz o‘g‘lonning yuragi shuvillab ketdi, lekin Oygulqizni hech o‘ladi deb o‘ylaydigan, o‘lishga qiyadigan zot emas. “O‘lib, gulday tani tuproqning ostida qolishi mumkin ham emas”, — deb ko‘nglidan bir siraga vasvasani chiqarib tashladi.

Har kuni ertalab Avaz o'g'lon Oygulqizni uyg'otgani kirar edi: "Turgin, jonim, tong bo'zardi", — deb poygakda turar edi. Hamishagi odati bo'yicha, bu kunisiga Avaz o'g'lon Oygulqizni uyg'otmoqqa uning xonasiga kirsang, Oygulqiz allaqachon turib kiyina yotgan ekan. U: "Xurosonga meni bugun olib borasizmi yoki ertaga olib borasizmi? Agar ertaga olib boradigan bo'lsangiz, bugun Nurali bilan Gulnora maktabga bormay qo'yaqolsin", — dedi. Nurali olti yashar bo'lsa ham Avaz o'g'lon havas qilib, o'g'lini bir yil oldin maktabga bergan edi. Gulnora ham akasidan hech ayrilmay, maktabga birga borib, birga kelib yurar edi. Avaz o'g'lon Nuralining o'qishga havasining zo'ridan Oygulqizning so'ziga e'tibor bermay, bugun ham Nuralini maktabga yuborib qo'ydi. Gulnora ham ardisari Nurali bilan birga ketdi.

Kun ham chiqib, olam munavvar bo'ldi. Lekin Avaz o'g'lonning uyiga yorug'lik tushmadi. Oygulqiz bir-ikki oydan beri hayz ko'rmay, oy oshib yurgan edi. Shu kuni birdan ko'proq qon ko'rib qoldi. Chambilliklarda hali eshon bilan darveshning, mulla bilan tabibning, baxshi bilan qushnochning, parixon bilan ko'zlovichning farqiga boruvchi kishilar kam edi. Bir savodli takkon Buxoro, Samarqand yoqlarda uch-to'rt oy yurib, ozroq tabibliklarni o'rganib, shu yaqin kunlarda Chambilga kelib, do'kon ochgan edi. Avaz o'g'lon darrov ana shu tabibga borib, murojaat qildi. Tabib do'konida dori ozligidan zorlanib, qontepar qaynatib ichirishni buyurdi. Avaz o'g'lon darrov Xo'jatovdan qontepar topib kelib, Oygulqizga qaynatib ichirdi. Ammo Oygulqizning kasali tuzaladiganga o'xshamadi. Darrov Yunus, Misqol parilarga xabar ketdi. Shungacha Oygulqizning juda mazasi qochib, Avaz o'g'longa qarab, rozilik so'rab: "Omon bo'l, bolalarni senga topshirdim, seni xudoga topshirdim", — deb yig'lay olmay ham qolib, dardini nolib, bir so'z dedi:

Ko'zimning kosasi to'lib boradi,
Zor qaqshab badanim sinib boradi,
Osmon qulab, qiya do'nib boradi,
Nobud bo'lg'im o'xshar, endi omon bo'!

Bo'lur o'xshar bugun oxir zamona,
Ketsam kerak o'lib nargi jahona,
Rozi bo'l, ishonmoq yo'qdir bu jona,
Nobud bo'lg'im o'xshar, endi omon bo'!

Charxday urguladi boqsam samoga,
Topshirdim, boqarsan ikki bolaga,

Oygulqizning bu so'zini eshitib, Avaz o'g'lon yoriga tasalli berib, bir so'z dedi:

Qo'rqma, jonim, sihatlikka chiqarsan,
Nobud bo'lishingga ko'nmaydi ko'nglim,
Sening kabi pari paykar dilbarning,
Hargiz o'lishiga ko'nmaydi ko'nglim.

Bir sen bilan yerning qo'yni to'lami,
Yo yorug'lik dunyo tang bo'p qolami,
Shunday suluv yor ham o'lsa bo'lami,
Nobud bo'lishingga ko'nmaydi ko'nglim.

Har ishni mard yomonlikka yo'yami,
Tiriklikka tirik banda to'yami,

Bolalarni senga, seni xudoga,
Siporish ayladim, endi omon bo'!

Jamolim sog'insang, so'ra gullardan,
Naqshimning bo'yog'i singan dillardan,
Bo'lmasa, istagin isni bollardan,
Halok bo'lg'im o'xshar, endi omon bo'!

Quloq sol, Avazim, degan so'zima,
Ishona bilmayman hozir o'zima,
So'nggi marta tiklab olgin yuzima,
Nobud bo'lg'im o'xshar, endi omon bo'!

Sendan ayrilishni ko'zim qiyami,
Hargiz o'lishingga ko'nmaydi ko'nglim.

Azizim, nigorim, kelgin hushingga,
Yunus, Misqol kelayotir qoshingga,
Ichdan darding urgan chiqar tashingga,
Nobud bo'lishingga ko'nmaydi ko'nglim.

Quloq sol Avazning aytgan so'ziga,
Gard yuqmasdir asil tilla yuziga,
Ajal ravo emas podsho qiziga,
Hargiz o'lishingga ko'nmaydi ko'nglim.

Xuddi shu voqea ustiga Yunus, Misqol parilar yetib keldilar. Ko'p gapni bilguvchi parilar ishning cha-toq bo'lishini bilib: "Oygulqiz-ku halok bo'lgan kishi, endi Avaz o'g'longa bir hodisa yuz bermasin", —

deyishib, Avaz o'g'lonni tashqariga chiqarib qo'ydilar. Asli vaqt tang qolgan edi, Oygulqiz oppoq bo'lib tamom bo'lib qolgan edi. Parilar Avaz o'g'lonni ichkariga chaqirdilar. Bechora Avaz o'g'lonning yuragi iztirobda qolib, chopib ichkariga kirib, kalima qaytarib, eng so'nggi marta Oygulqiz yorining oltinday sochidan siladi. Ayni shu pilla uydin non olib ketgali Nurali bilan Gulnor kelib qolishdilar. Endi Avaz o'g'lon: "Onangiz o'ldi", — deb og'zi borib, bu ma'sum go'daklarga qanday aytadi?! Shunda bechora Avaz o'g'lon tang ahvolda qolib, bolalarga ikki tuyur non olib berib: "Nurali, sen bu tuyur nonning qanchalik qimmat ekanini bilsang edi. Gulnor-ku hali o'zini bilmagan go'dak", — deb Nuralini katta odam qilib, zor-zor yig'lab, yurak-bag'rini dog'lab, Gulnorni ko'ksiga bosib, Nurali o'g'liga qarab, bir so'z dedi:

Bolam, bilgin bu tuyur non qadrini,
Jilolanib chiqqan onang qo'ldan,
Yeb turib yod ayla, minglar yod ayla,
Bu yasali chiqqan onang qo'ldan.

Ko'p gaplarni o'tkazgandir dilidan,
O'charman, deb ayroliqning hilidan,
Karomatli so'zlar chiqib tilidan,
Shu tuyur non chiqqan onang qo'ldan.

Har qanday toza gul xazon bo'ladi,
Sarg'ayib, qovjirab oxir so'ladi,

Odamzod ham ajal yetsa o'ladi,
O'g'li, qizi yetim bo'lib qoladi.

Onang kelgan edi Hari elidan,
Oshib yetti baland tog'ning belidan,
Endi so'z eshitgin aning holidan,
Bugun choshtgoh tiriklikdan ko'z yumdi,
Bir nishona edi jannat gulidan,
Halok bo'ldi, endi aslo ko'rmaysiz,
Shu tuyur non chiqqan onang qo'ldan.

Esmantoy bo'lib qolgan Nurali enasining o'lganini bilib, birdan yig'lab yubordi. Ana shunday qilib, Avaz o'g'lonning uyi motamxonaga aylandi. Bu kunisiga Oygulqizni olib borib tuproqqa topshirdilar. Avaz o'g'lonning iltimosi bilan Chambil xalqi Oygulqizning qabri boshiga kashtali maqbara bag'ladilar. Do'stlar xafa bo'lib, dushmanlar quvonib, ko'pchilik qabristondan qaytib keldilar. Og'a Yunus pari Gulnorni ko'tarib, Nuralini ergashtirib, bul ham Chambilga ko'p qatori qaytib keldi.

Oygulqizning yettisi ham tamom bo'lib, bir kun Avaz o'g'lon devona bo'lib, qabristonga chiqib ketdi. Oradan uch-to'rt kun o'tib ketib, Avaz o'g'londan darak bo'lmadi. Go'ro'g'li sulton tush ko'rsa, Bulduruq qassob bilan Guloyim Avaz o'g'lonning atrofidan kapalakday aylanib, kunsayin ketmadi. Oxiri Go'ro'g'li sulton: "Nima balo, Avaz o'g'lon xafa bo'lib, Xunxorga ketib qolib, ota-enasining oldiga bordimikan?" — deb bir kechasi hech kimga bildirmay o'rnidan turib, tahorat toza qilib, Sulaymon payg'ambarning so'tasini yerga bir urib, quzg'un shakliga kirib, uchib ketdi. Asqar tog'ining ustiga borib qo'nib, ertasiga u gaza bilan bu gazaga uchib: "Avaz o'g'lonning izi bormikan?" — deb tekshirib ko'rdi. Ammo yaqin o'rtalarda bu gazalarga odamzodning izi tekkani ma'lum bo'lmadi. Nari yoqqa uchib o'tib, Badbaxt tog' bellarini ham tekshirib ko'rdi. Bir xil joylardan odam tugul jayra va bo'rilar ham izi tushmabdi. "Qanotli qushga borib-kelmoq nima gap", — deb Go'ro'g'li sulton Xunxor yurtiga qarab uchib ketdi, tush bo'lay deganda, Xunxor shahriga borib yetdi, so'tasini yana bir urib, o'zini bir faqir gurji etdi. Ko'cha bilan so'roqlab, Bulduruq qassobning hovlisini topib, birovdan toza aniqlab olmoqchi bo'lsa, u odam: "Bulduruq qassob qazo qilgan, qirqi yaqinlab qolgan", — deb o'tib ketdi.

Go'ro'g'li sulton Bulduruq qassobning o'lganini bilib, darvozaning shanglog'idan asta angnib ichkariga qarasa, olabayroq, chipor to'nlarni kiygan oppoq sallalik ulamo, eshonlar mehmonxonaning supasida qalin ko'rpalarning ustida har yog'iga to'rtadan yostiq qo'yib, goh yonboshlab, goh o'tirib, Bulduruq qassobning arvofiga xatm tushirib o'tiribdilar. Bir necha so'fi, mutavalilar choy suzib, taboq qo'yib turibdilar. Qarasa, dasturxonada har odamning oldiga hilpillagan sariq palovdan bir taboq, kesma go'sht bir taboqdan, asal, pista-rustalarning soni yo'q. Go'ro'g'li sulton ko'nglida: "Voh, dunyoda ulamo, eshon bo'lsang, qara, oson palov, oson go'sht, oson noz-u ne'mat. Ukag'arlarning yemay joni yo'qmi? Lo'qillatib tushir-ey, bachag'ar. Bularga faqat: "Kelin poshsha ko'p chaqqon-da, kelin poshshaday pazandani umrimda ko'rman edim. Bay-bay, bu taomlarni ko'nglimdagiday qilib pishiribdi-da! O'zingiz ko'p odobli-da, har o'tganimda hamma bolalardan avval salom berib, mening bilan xuddi o'rgatib qo'yganday ko'rishadi. O'rgatgan

ota-enangga rahmat, deb o'tib ketaman. Iloyo, tani-joning baloyi ofat ko'rmasin, deyman", — degan besh-olti og'iz so'zni o'rganib olsa, bas. Keyin alif bilan lom nechta bo'ladi, desa, bilmasa ham ishi yurishib keta beradi. Men ham vaqtincha ozroq so'fi bo'lib olsammikan?!" — deb ko'p narsalarni o'ylab, jo'rttaga "Vo, jigarim!", deb yig'lab yubordi. Buni eshitib, xizmatkorlar kelib, darvozani ochib, Go'ro'g'li sultonni ichkariga kirgizdilar. Go'ro'g'li sulton supaga kelib, ulamo, eshonlar bilan ham ko'rishmay, tovushining boricha baqirib, yig'lab, gurji tiliga solib, bir so'z dedi:

Bulduruq o'lgani qulay bo'lib,
Sizdaylarga ermak bo'lib qolibdi,
Go'sht-u palov, meva-cheva quyulib,
Oppa-oston dasturxonga kelibdi.

Palovni urasan, bormi imoning,
Chaynamay jo'natma, chiqadi joning,
Go'sht desang, go'sht, to'sh desang, to'sh uyulib,
Oldingga to'plansa, nima armoning?

Chekkaga turtaymish sariq mo'ylabing,
Nazrdan boshqa ham bormi matlabing,

Mushukcha bo'larmi xulq-u odobing,
Aldashdan ham o'zga bormi bir gaping?

Birovlaring el oldida jampiyib,
O'tirasiz odob saqlab dampiyib,
Nazru niyoz to'plab turib ovloqda,
Chaynamay yutasiz toza qompiyib.

Bir xillaring ekan yulish ustasi,
Qo'llaringda chervon pulning dastasi,
Har kuni besh to'lib beshta kistasi,
Shundaylarga hangar bo'lgan Bulduruq,
Dod, jigarim, Bulduruq!

Go'ro'g'li sultonning bu so'zini ichkarida turib Guloyim eshitib: "Borib xabar olib kel-chi, yig'layotgan kim ekan? Mabodo qassobning bironta og'aynisi eshitib, fotihaga kelgan bo'lmasin", — deb xizmatkorlariga buyurdi. Xizmatkor chiqib so'filardan so'rasa, ular: "Bilmasak, shu gurji kelib, hech kim bilan ko'rishmay, Bulduruq deb yig'laydi. Tiliga tushunmaymiz, — dedilar. Xizmatkor borib voqeani Guloyimga bildirgan edi, Guloyim: "Bo'lmasa, u Xo'kmin qassobning og'aynisi ekan, uni tezroq ichkariga olib kel", — deb buyurdi. Xizmatkor Go'ro'g'li sultonni ichkariga olib kirdi. Shunda Go'ro'g'li sultonning quvligi tutib, jo'rttaga yig'lab, Guloyimga qarab, gurji tilida bir so'z dedi:

Xamirday ko'pchigan qizg'ich yuzingni
Tag'iyna bir boqib ko'rgali keldim,
Bir-ikki kun yeb-ichib tuzingni,
Shu xossa hovlingda turgali keldim.

Keksarganda yetilibsan, to'libsan,
Sarg'imtil chechakday suvsab qolibsan,
Ering o'lib, toza yesir bo'libsan,
Agar teksang, o'zim olgali keldim.

Hali bardammisan, ozlaring bormi,
Qizilboshga teksang, seni olarmi?
Menday xushtor o'zingga topilarmi,
Besh-olti kun senman yurgali keldim.

Yuribdirsan jalloday bo'p yalanglab,
Larsillab, chir atrofingga alanglab,
Qariganda shoyi kiyib shalanglab,
Mayli desang, ko'ngling olgali keldim.

Tengdoshingman, tez bilaman holingni,
Dushmanlarga o'pdirmagin bolingni,
Tutibon xolingni, sevib olingni,
Qancha holing bo'lsa so'rgali keldim.

Go'ro'g'li quv haqlab tog'lardan oshar,
Qayerda baxt bo'lsa, borib yanashar,
Yana hech ko'rmagan yo'llarga tushar,
Borsang, Chambil olib ketgali keldim.

Guloyim gurjiga teksa ham gurji tiliga tushunmas edi. Go'ro'g'li sultonning aytgan so'ziga tushunmay: "Bu odamning bunchalik kuyib-pishib yig'laganiga qaraganda, qassobning juda ham yaqin bir qarindoshi ekan", — deb Guloyim ham yig'lab, pichi vaqtdan keyin: "Qo'y, endi ko'p yig'lama. Yig'laganing bilan og'ayning yana tirilib kelmaydi. Endi qassob og'ayningning arvofiga bir fotiha qilib, qur'on o'qib, undan

keyin damingni olib, ovqatlanib kel”, — dedi. Go‘ro‘g‘li sulton: “Bizlarning yoqda avval ovqatlanib olib, undan keyin qur‘on o‘qiydi”, — dedi. “Bu gaping ham ma‘qul”, — deb Guloyim katta qashqari taboqqa qozonning tagida qolgan moyli palovni quyib, Go‘ro‘g‘li sultonning oldiga qo‘ydi. Go‘ro‘g‘li sulton ochirqanib, palovni amiri oshashga solib, katta-katta oshab, taboqni... yalab, ustidan to‘rt choynak ko‘kchoyni ichib olib, rohatlanib terlab, charchaganliklari ketib: “Yanga, endi shu Xunxor rasmida qur‘on o‘qiydi yo o‘zimizning rasmida qur‘on o‘qiydi”, — deb turdi. Shunda Guloyim: “Bu yog‘ini gurji rasmida qilgandan keyin qolganini ham gurji rasmida qil-da”, — dedi. Go‘ro‘g‘li sulton: “Bo‘lmasa, gurji rasmida qur‘onni soz bilan o‘qiydi”, — deb qo‘liga sozini olib chertib, shunda bir so‘z dedi:

Suv bersang nozli qo‘lingdan,
Yanga, ichali-ichali,
Menman ketsang bu ellardan,
Toza kechali-kechali.

Tutib yumshoq qo‘llaringdan,
So‘z eshitib tillaringdan,
Tolma nozik bellaringdan
Bunda quchali-quchali.

Iskashib bog‘da gullardan,
Butkul kechib bu ellardan,

Necha bandargoh bellardan
Oshib qochali-qochali.

Sayron etib beldan belga,
Qushday kezib ko‘ldan ko‘lga,
Asli tuqqan ona elga
Tezdan uchali-uchali.

Bu dunyoning bari yolg‘on,
Har kimga bir savdo solgan,
Tog‘lar tumanga o‘ralgan,
Urrib ochali-ochali.

Guloyim Go‘ro‘g‘li sultonning sozga monand qilib, juda o‘xshatib, jo‘rttaga o‘qigan qur‘oniga qoyil qolib, na‘maga ancha berilib: “Bu Xunxorda qassob yolg‘iz odam edi. Buning ustiga, men yesir bo‘lib qolib, toza bo‘riga bog‘langan uloqday edim. Bu odam qassobning og‘aynisi bo‘lsa, shu odamni ketkizmay, balki shu odamga tegib qo‘ya qolsam, hovlim egasiz qolmay, shunda yashay berar edik”, — deb o‘ylab, shu kech Go‘ro‘g‘li sultonni mehmon qilib, ko‘nglidagi dardini ochiq aytib, ertaga borib podshohlikdan nikoh qog‘ozi va fuqarolik qog‘ozi olib kelsa, maqsad hal bo‘lishini aytib yotdi.

Shuytib tong otdi, to‘rg‘aylar chuldurak qotdi, mehmonxonada yotgan ulamo, eshon, so‘fi, mutavalilar turib o‘qidi bomdoddi. Go‘ro‘g‘li sulton hovli egasi sifatida ulamo, eshon, so‘fi, mutavalilarni aldab-suldab, siporishlab, uy-uyiga jo‘natdi... Go‘ro‘g‘li sulton podshohlikdan nikoh qog‘oz va fuqarolik qog‘oz olib kelish bahonasida ko‘chaga chiqib, shaharni oralab yurib, bir katta ko‘lning labiga yetib, ko‘cha tarafdagi bir daraxtning tagida dam olib o‘tirdi. Bir pilla podshohning Abdulqodir degan o‘n ikki maqomning ustoz bo‘lgan katta sozandasi tilla yopuv, tilla yugan va tilla tojli otini bir tilla mo‘kki, tilla qo‘ng‘iroq, tilla kamari shodurvonga yetaklatib, qo‘lida sozi, og‘zida so‘zi, shu yerdan o‘ta berdi. Shunda Go‘ro‘g‘li sultonning ham avji kelib, darrov xaltasidan sozini olib cholib, podshohning sozandasi Abdulqodirbekka qarab, bir so‘z dedi:

So‘zimga quloq sol, sozanda baxshi,
Soz bo‘lur ma‘raka majlisning naqshi,
Har so‘zni soz bilan so‘zlagan yaxshi,
Tolibman, aytishsang, tushgin otingdan.

Oldingda boradi o‘ynab shodurvon,
Sendayin odamda bo‘lurmi armon,
Ozroq gidir, so‘zlashaylik bir zamon,
Meningman aytishsang, tushgin otingdan.

Dutoring olibsan yo‘lda qo‘lingga,
Tilla qoshli kamar bog‘lab belingga,

Talab solib keldim Xunxor elingga,
Tolibman, aytishsang, tushgin otingdan.

Sayr etib kelaman mamlakatingdan,
Nishon olib urug‘ingdan, zotingdan,
Shukur qilib topdim viloyatingdan,
Meningman aytishsang, tushgin otingdan.

Mening ham o‘zimga monand so‘zim bor,
Bir gazcha yog‘ochdan bo‘lgan sozim bor,
Yetmish ikki alvon tilda rozim bor,
Tolibman, aytishsang, tushgin otingdan.

Har bir amr ekan taqdir azali,
Sozandaning bo‘lur sozman g‘azali,

Kimning degan so‘zi ekan mazali,
Meningman aytishsang, tushgin otingdan.

Abdulqodir sozanda bunday so‘zni, bunday sozni umrida eshitmagan edi. “Ey, tovba, o‘n ikki maqomdan boshqa ham maqomlar bo‘lar ekan-da! Bu sozandani podsholikka olib borib ko‘rsatishim kerak, buning aytgan maqomlarini, iloji bo‘lsa, o‘rganib olishim kerak”, — deb o‘ylab, Go‘ro‘g‘li sulton bilan aytishgani yuragi betlamay, Go‘ro‘g‘li sultonga qarab: “Ey, ulug‘ ustoz, mening siz bilan aytishishga kuchim yo‘q. Siz menga ustoz bo‘lib, iloji bo‘lsa, aytgan maqomlaringizni o‘rgatsangiz. Mening bilan podshohning oldiga borsangiz, o‘zingizga yarasha o‘z izzatingizni ko‘rsangiz”, — deb qo‘yarda-qo‘ymay Go‘ro‘g‘li sultonni otiga mindirib, Xunxorshohning oldiga olib ketdi, podshohlikning o‘rdasiga yetdi. Shunda Abdulqodir sozanda Xunxorshohga qarab, Go‘ro‘g‘li sultonni ta‘rif aylab, shu so‘zni aytdi:

Shohim, senga bir sozanda keltirdim,
Toshishi daryoyi ummoncha bordir,
O‘z tilida muqom solib kuylashin
Lazzati chashmayi hayvoncha bordir.

So‘zlagan so‘zlari suvday otilar,
Odamning diliga borib qotilar,
Sozidan bir doston bayon etilar,
Shavkatin zo‘rligi osmoncha bordir.

Ko‘ksi to‘lqinlanib qaynab-jo‘shadi,
Dengizday chayqalib, to‘lib-toshadi,

Hoy desa, ovozi tog‘dan oshadi,
Ketishi bir tiri paykoncha bordir.

Qo‘lida qarich soz o‘ynar guvillab,
Qo‘shiqqa qo‘shilib yorqin lovillab,
Har qanday ko‘ngilga singar shuvillab,
Shovillab oqishi Gurgoncha bordir.

Abdulqodir aytar so‘zning sozini,
Shohga bayon etar ko‘ngil rozini,
Eshitgin aytdirib kuy-ovozini,
Ovozi tandagi bir joncha bordir.

Abdulqodir sozandaning so‘zini Xunxorshoh eshitdi. Shunda Xunxorshohning oldida turgan Pirovun ko‘sa darrov so‘z olib, Xunxorshohga qarab, mo‘ylabini burab, bir necha joydan timsol keltirib, shu so‘zni aytdi:

Bundaychingi tusi buzuq kaslarning
Nag‘masiga quloq solma, sultonim,
Pirovun hakkaday shaq-shaq urdi, deb
Tag‘iyina ko‘nglingga olma, sultonim.

Bu bachchag‘ar josus, ayyor bo‘lmasin,
Sozanda bo‘p yurib ishin qilmasin,
Emas joyda yurtga g‘orat solmasin,
G‘ofil bo‘lib, bilmay qolma, sultonim.

Qaydan keldi gurji bo‘lib bu tovli,
Kallasi so‘zoqdir, ko‘zlari chovli,

Boqishi mug‘ombir, qalbi olovli,
Bundaylarni mehmon qilma, sultonim.

Abdulqodir oldirgandir aqlini,
Ko‘rib bu jodugar tulki naqlini,
Yoqtirmadim ko‘rib sovuq shaklini,
Har nokasni oshna bilma, sultonim.

Quloq solgin Pirovunning so‘ziga,
Tikka boqmas dushman odam yuziga,
Ishonmayman o‘ynanglagan ko‘ziga,
G‘ayrilarni do‘st deb bilma, sultonim.

Podsho degan jilovli ajdarhoday gap. Jilovini qayoqqa burilsa, shu yoqqa chapchib ketadi. Agar yomonlikka olsa, bir sho‘rlining boshiga yetadi. Shuytib, Pirovun ko‘sa ustakorlik bilan Xunxorshohning jilovini Go‘ro‘g‘li sultonga qaratib, g‘azablantirib burdi. Shunda Xunxorshohning har murti shopday, og‘zi ko‘hna qopday bo‘lib achchiqlanib: “Bu tusi buzuq gurjining o‘sha ko‘lning labiga eltib, dum-dumaloq qilib bog‘lab turib, ko‘lga tashlab yuboringlar, suvga cho‘kib o‘lib ketsin”, — deb buyruq berdi. Poygakda turgan sakkizta jonsar darrov har tarafdan kelib, Go‘ro‘g‘li sultonni nuqib, dalaga qaratib itargilay ketdilar.

Zar qadrini zargar biladi, deganday Abdulqodir sozanda bu odamni podshohlikka ta’rif qilib kelganiga ming-ming pushaymon bo’lib, o’rtalikka tusholmay, yashirincha zor-zor yig’lab, qola berdi.

Go’ro’g’li sulton eshikka chiqqandan keyin sakkiz jonsarni sakkiz yoqqa siltab yiqitib, jonsarak qilib tashlab, Sulaymon payg’ambarning so’tasini yerga urib, ko’z ochib-yumaman degancha chaqmoqday bo’lib Bulduruq qassobning hovlisiga kirib, darrov so’tani devorga urib, Bulduruq qassobning hovlisini Asqar tog’ining ustida qilib, o’zi ham Go’ro’g’li sulton bo’lib o’tirdi. Olamdan bexabar Guloyim kunni kech qilib uxlab, erta bilan uyg’onib qarasa, hovlisi atrofi tog’lik bir joyda xuddi bir rabotday yolg’iz qanqayib turibdi. “Bu tushummikan?” — deb turganda, Go’ro’g’li sulton tashqi hovlisidan kirib borib, Guloyim bilan ko’rishib, Guloyimga qarab, bir necha joydan timsol keltirib, shu so’zni aytdi:

Baxt qarashib bir lahzada, Guloyim,
Shamolday bo’p keldik turkman eliga,
Oppo-oson ko’chib Xunxor shahridan,
Hovling o’rnashgandir Asqar beliga.

Istasang, o’zingni ko’kka uchiray,
Osmonga yetkazib yulduz quchiray,
Xohlasang, Chambilga hovling ko’chiray,
Ko’ngling to’lmasa, Asqar beliga.

Har yerda panohim — tangrim karami,
Endi qizilboshlar seni ko’rami,
Ko’rganda ham turkman o’lja berami,
O’lmay qaytib kelding turkman eliga.

Go’ro’g’liman, pirlar menga madadkor,
Xohlagan nimarsam chaqmoqday uchar,
Tuqqan elga kelding bo’lib baxtiyor,
Shuytib doxil bo’lding turkman eliga.

Go’ro’g’li sultondan bu so’zni Guloyim eshitib, o’zining hovli-povlisi bilan ko’tarilib, turkman chegarasiga o’tib, Asqar beliga yetib qo’rganini bilib, Go’ro’g’li sultonning karomati bilan shu ishlar bo’lganiga ishonib, qoyil bo’lib kulib: “Aftingizga shamol kelsin, o’zingizni gurji qilib, uyalmay, mening bilan hazillashib”, — deb Go’ro’g’li sultonga tingilib turdi. “Teng tenggi bilan, tezak qopi bilan, degan ekan. Sen momoy, men boboy hechvaqqasi yo’q. Nima, bo’lmasa, sening bilan hazillashmay, yoshlar bilan hazillashayinmi?” — deb turdi.

Guloyim turkman bo’lgani bilan qaysi urug’liq ekanini bilolmas edi. Shuytib u Go’ro’g’li sultonga: “Endi shu yerdan qimirlatma. Avazxon har zamonda shikorga chiqqanda kelib turar, ham bu yer Badbaxt belidagi qorovullarning uchun qo’rxona bo’lar”, — dedi. Guloyimning bu maslahatiga Go’ro’g’li sulton ham ko’ndi.

Avaz o’g’lon uch-to’rt kun Oygulqizning qabrini tunab yotib, oxirda joniga to’yib: “Yo, huv, yomon, huv, kechdim shu aldamchi, hevagar dunyongdan!” — deb boshi oqqan yoqlarga qarab ketdi. Asqar tog’ining belidan turib Go’ro’g’li sulton qarasa, turkman tekisligida bir nima qaravtib yotibdi. Bu yotgan narsa Avaz o’g’lon edi. Go’ro’g’li sulton darrov so’tasini yerga urib, badbaxt burgut suvratiga kirib, havodan shingib borib, Avaz o’g’lonni ilib olib, Guloyimning hovlisiga keltirib, dumog’iga hushdori iskatib, hushiga keltirib, Guloyim bilan o’g’lini tanishtirib, besh-olti kun shunda bo’ldi. Ena tarbiyasi qanday narsa, Avaz o’g’lon kasalidan tuzalib, faqat Oygulqizning hasrati ko’nglida qoldi. Go’ro’g’li sulton: “Kel, bolam, taqdirga tan bermay choramiz yo’q, hali yoshsan, hali yana tiriklik gashtini ko’p surasan. Sog’ingan vaqtlarda bu yerga kelib, enangni ko’rasan”, — deb Avaz o’g’lonni Chambilga olib ketdi.

